

УДК 37

Іоланта Вільш, Вища педагогічна школа м. Ченстохова, Польща

Іоланта Вільш – доктор педагогічних наук., професор Вищої педагогічної школи м. Ченстохова, Польща. Коло наукових інтересів – проблеми та перспективи сталого розвитку особистості в системі університетської освіти.

Майбутня освіта з системної точки зору

У статті висловлюється системний підхід, що став необхідним для цілісного, узагальненого чи міждисциплінарного дослідження. Автор доводить, що результатом розвитку людини, який полягає у зростанні ступеня впорядкованості її структури, є зростання ефективності самокерування. Отже, розвиток людини визнається як одна з найважливіших потреб людини, які задовольняються у процесі формування.

The article discusses systematic approach that has become necessary for whole, general or interdisciplinary research. The author proves that the result of man's development which lies in increase of level of its structure organization, is increase of self-governing efficiency. So, man's development is recognized as one of the most important human needs that is satisfied in the process of formation.

Зміни у сучасному світі полягають у переході від промислової цивілізації до інформаційного суспільства. Наслідком змін є перетворення промислових суспільств в інформаційні. Такі зміни детермінують інтелектуальний розвиток людей. Члени інформаційних суспільств зобов'язані реалізовувати нові функції, що вимагають використання найрізноманітніших інтелектуальних можливостей. Уже не достатньо запам'ятовувати і відтворювати інформацію, що характерно для парадигми біхевіоризму, завданням “постіндустріального століття знань та інформації” є інтелектуальний розвиток, активне нагромадження і перетворення вже існуючих знань або створення нової інформації, а як наслідок – творче мислення й оптимальний розв'язок проблем.

Проте ці процеси не встигають за розвитком науки та технічним і інформаційним прогресом. Вже не достатньо, щоб люди пристосувалися до зміненого середовища; вони повинні не лише з ним розвиватись, але також раціонально стимулювати і гуманістичні зміни в цьому середовищі.

Розвиток науки і техніки у другій половині ХХ ст. характеризує системний підхід. Проте дійшло до того, що “як техніка, так і суспільство сьогодні стали такими складними, що вже не вистачає традиційних способів і засобів, а став необхідним підхід цілісного або ж системного, узагальнюючого чи міждисциплінарного характеру” [7, с. 24]. Широкого розповсюдження набули системні дослідження. Системний аналіз, який є “дією, що має на меті надання вказівок для прийняття рішень, попри

генерування і відповідне представлення інформації, пов'язаної з проблемою, якої стосується рішення” [5, с. 13], застосовується дедалі ширше, оскільки наголос робиться на аналізі цілісних, інтеграційних властивостей об'єкта досліджень та виявлення його структури і різного типу взаємозв'язків.

Системний підхід служить передачі знань, оскільки дає концептуальну систему, яка допомагає в організації знань у міру їх здобуття, у запам'ятуванні і передачі інформації, а завдяки зasadам, що полегшують розуміння складності, дає можливість окреслити ситуацію і вибудувати згідно з ієрархією елементи, на які спираються рішення, що допомагають у діяльності. Системне мислення сприяє творчості і винахідницькому мисленню, тому що воно відкрите для аналогій, метафор і моделей та служить усьому тому, що веде до ліквідації “перегородок” між окремими дисциплінами знань [12, с. 144-145].

Системний аналіз заслуговує на широке застосування в гуманістичних науках з огляду на те, що він є дослідженням, яке допомагає особам, що приймають рішення в ситуаціях, які характеризуються високим рівнем непевності. Він дозволяє розпізнавати і розглядати доступні варіанти і після порівняння передбачуваних, як позитивних, так і негативних наслідків, створює можливості для вибору оптимального варіанту.

На попередніх етапах цивілізаційних змін дійсність сприймалася фрагментарно. Це безсумнівно мало безпосередній зв'язок із традиційною структурою науки, поділеної на окремі вузькі спеціальності, в межах яких можна досліджувати лише фрагменти дійсності. Це не дає можливості розв'язувати важкі мультидисциплінарні проблеми, які виступають в інтегрованій дійсності. Підстави для ефективного розв'язання таких проблем створила кібернетично-системна парадигма, яка з'явилася на сучасному етапі змін. Згідно з цією парадигмою не тільки світ, в якому живе людина, але й сама людина сприймається системно – як інтегральна цілісність. Згідно із системною концепцією людина становить одну з великої кількості різноманітних підсистем – світ. Її зв'язки з іншими підсистемами світу, що спираються на зворотний зв'язок, забезпечують їх гармонійне співіснування в той час, коли жодна з підсистем не буде зведена до ролі суб'єкта. Те, що кожна підсистема залишається

суб'єктом, повинно гарантувати повагу до прав і потреб цих підсистем. Не може бути навіть мови про ситуацію, у якій людина становить суб'єкт, що знаходиться на вершині ієрархічної структури, а інші підсистеми їй підпорядковуються, використовуються нею чи експлуатуються так, що це призводить до значного розладу їх функціональної рівноваги.

Я. Козлецький, який стверджує, що протягом багаторічної наукової праці займався невеликими психологічними проблемами, останнім часом почав “пошук однієї організаційної засади, однієї узагальнюючої думки, які б дозволили подивитися на людину не як на сукупність деталей, а як на цілісну систему” [8, с. 8]. Він радикально змінив підхід, який існував до цього часу, на зовсім новий, що збігається із системним підходом, і називає його психотрансгресіонізмом. Він вибрав шлях, “по якому, мабуть, до цього часу ніхто не ходив” [8, с. 8]. Багато різних публікацій, що з'являлися за останні кілька десятків років, однак, засвідчують, що останній з наведених висловів Я. Козлецького у цьому випадку може відноситися лише до психологічного наукового середовища.

У літературі зустрічаємо пропозицію трактувати живий організм як організовану цілість з динамічним характером, що має здатність утримувати або навіть збільшувати ступінь своєї організації [7]. Е. Ляшло [9] свою увагу зосереджував на природних системах (термін “природний” він вживав на противагу до “штучний”), які не завдають своїм існуванням свідомому плануванню і діяльності людини, включаючи єю саму людину та значну частину багатоособових систем, де беруть участь люди. М. Мазур [11] для цього типу систем, які він спочатку називав самостійними, а в пізніших публікаціях – автономними (ці системи мають дві основні керівні здатності: здатність керування і здатність протидії втраті керування, з яких виникає, що вони здатні утримуватися у функціональній рівновазі і діють у “власних інтересах”), опрацював стислу наукову теорію. Її практичне застосування дуже широке і стосується функціонування людини на всіх рівнях життя.

Завданням системи освіти є підготовка людини до правильного функціонування в майбутньому і, насамперед, у професійному житті. Оскільки умовою ефективного

функціонування людини в оточуючій дійсності є як найбільша керівна здатність, від якої залежить самокерування, система освіти має бути спрямованою на збільшення цієї здатності в учнів, тобто на задоволення потреби як найбільшого керування.

Завдяки керівним здібностям, які гарантують утримання у функціональній рівновазі, людина існує в навколошньому середовищі, незважаючи на велику кількість порушень, які на неї впливають, переборюючи їх або запобігаючи їх виникненню. Цим здібностям завдячується можливість отримувати інформацію та енергію від оточення, перетворювати їх, зберігати та впливати на оточення.

Наявність великих керівних здібностей особливо важлива у час, коли відбуваються системні зміни. Функціональним прагненням людини є збільшення цих здібностей, оскільки разом з ними зростає ефективність впливу на оточення. Оскільки зростання цих здібностей настає у процесі розвитку людини, розвиток потрібно визнати як одну з найважливіших потреб людини, які задовольняються у процесі формування.

Результатом розвитку людини, що полягає у зростанні ступеня впорядкованості її структури, є зростання ефективності самокерування¹ й збільшення ступеня незалежності від оточення або ступеня автономії. Добра ознайомленість із змінами, що відбуваються в оточенні, сприяє збільшенню незалежності від його впливу і дає можливість відбирати інформацію з точки зору критерію “власних інтересів”, який потрібно розуміти як найефективніше самокерування в оточенні, що запевняє, з однієї сторони, можливо сильний вплив на це оточення, з другої – можливо велику незалежність від нього. Цю незалежність можна також розуміти як можливість реалізувати цілі, що узгоджуються з “власними інтересами”, та шанс не реалізувати цілі оточення, що не узгоджуються із власними цілями.

На нашу думку, при окресленні завдань, що стоять перед освітою, ефективність

самокерування людини потрібно трактувати як основний критерій.

Згідно із системною концепцією ефективність самокерування людини в оточенні залежить від того, чи вона володіє такими можливостями:

- інформацією про стан оточення, яку можна отримати за допомогою своїх внутрішніх рецепторів²; чим більше різного роду рецепторів³ діє, тим ефективніше відбувається самокерування;
- інформацією про власний стан, яку отримуємо завдяки своїм внутрішнім рецепторам: чим більше такої інформації, тим ефективніше самокерування;
- енергією, яку можна отримати за допомогою своїх аліментаторів⁴, чим більше енергії, тим ефективніше може бути самокерування;
- різноманітністю впливу на оточення; чим більше є різного типу ефекторів⁵, кожний з яких дозволяє реакції різного роду, тим більшими є його можливості впливу на оточення, а в результаті – ефективніше самокерування;
- можливостями зберігати та перетворювати інформацію; чим більша ця здатність, що виникає з властивостей мозку, тим ефективнішим може бути самокерування людини;
- можливостями зберігати й перетворювати енергію; чим її більше, тим ефективнішого самокерування слід чекати.

Здійснюючи синтез вищеперерахованих чинників, можна ствердити, що самокерування людини залежить від двох груп чинників:

I група – зовнішні чинники, до яких належать різного роду впливи, що діють на людину ззовні;

II група – внутрішні чинники, до яких треба віднести всі управлінські властивості людини.

Завдання школи відносно першої групи чинників можуть застосовуватися для допомоги учнів в пізнанні та розумінні проблем навколошньої дійсності. Якщо говорити про другу групу чинників, то роль школи повинна стосуватися підтримки учнів у процесі

¹ Ширше ця тема розкрита у статті: Homeostatyczny mechanizm rozwoju osobowości jako podstawa twórczości // Діалог культур: Україна у світовому контексті. – Львів: Каменяр, 1998.

² Рецептори служать для отримання інформації з оточення.

³ Кожний з рецепторів дозволяє виявити адекватний для нього рід подразників.

⁴ Кожний з рецепторів дозволяє виявити адекватний для нього рід подразників.

⁵ Ефектори служать для впливу на оточення.

самопізнання. Учневі потрібні знання про керівні властивості людей, вміння їх ідентифікувати і ознайомленість із імплікаціями, які виникають з цих знань у процесі прийняття будь-якого типу рішень протягом усього життя людини.

Знання про керівні властивості людини дас науку про управління. З неї виводиться теорія автономних систем і опрацьована нами концепція сталих індивідуальних рис особистості⁶, яку теоретично пояснює саме ця теорія.

З точки зору науки про управління особистість має сукупність сталих та змінних керівних властивостей. Змінні властивості, які залежать від впливу оточення, формуються під його впливом. Сталі управлінські властивості (тобто не залежні від впливів оточення), згідно з концепцією сталих індивідуальних рис особистості, є сталими індивідуальними рисами особистості, серед яких можна виділити дві групи рис:

1. Риси у сфері інтелектуальних функцій: перетворювальность (ступінь досконалості процесів мислення), **відтворювальность** (ступінь досконалості перцептивних і мнемічних процесів), **талант** (ступінь досконалості у певній сфері діяльності).

2. Риси у сфері міжособистісних стосунків: емісійність (позитивна – це схильність до передавання оточенню більшої кількості ресурсів від кількості отриманих ресурсів, **нульова** – це схильність до передавання та відбирання від оточення однакової кількості ресурсів, **негативна** – це схильність до отримання від оточення більшої кількості ресурсів, ніж кількість ресурсів, переданих оточенню), **толерантність** (це сфера впливів оточення, на які особистість позитивно реагує добровільно), **піддатливість** (це сфера впливів оточення, на які особистість позитивно реагує під тиском).

Риси у сфері інтелектуальних функцій гарантують компетентне інтелектуальне

функціонування тоді, коли вони є у відповідній кількості. Оскільки основою розвитку інформаційного суспільства є інноваційне оперування інформацією, саме ці риси мають стратегічне значення.

Від величини перетворювальності залежить те, як людина діятиме як “перетворювач” інформації. Перетворювальність визначає число можливих асоціацій. Чим більшу перетворювальність має людина, тим легше вона асоціює велику кількість інформації будь-якого роду, а як наслідок – вищий можливий для одержання ступінь досконалості процесів мислення.

Відтворювальність означає легкість і швидкість запам'ятовування будь-якої інформації. Чим більша відтворювальність людини, тим більша її здатність запам'ятовувати інформацію, а як наслідок – вищий можливий для досягнення ступінь досконалості перцептивних і mnemonicих процесів.

Чим більший талант людини в якісь сфері, тим швидше і на довше вона запам'ятовує інформацію (рід якої відповідає таланту) і з більшою легкістю її асоціює, а в результаті може досягнути вищого ступеня досконалості у сфері діяльності, що відповідає цьому таланту.

Риси у сфері міжособистісних відносин визначають міжособистісні вміння, впливають на міжособистісні стосунки, безконфліктність яких зараз ціниться, вважається особливо важливою рисою майбутнього суспільства.

В інформаційному суспільстві домінує отримання інформації, її сортування, перетворення, асоціювання, передача, відбір, застосування, а також створення власної інформації. Інформація буде “розливатися” як лавина, поширення і доступ до неї будуть ставати щоразу вільнішими, оскільки при передачі іншим жодна з них не втрачається, на противагу до енергоматерії (на здобування, вироблення, перетворення, передачу (продаж) якої спиралося функціонування промислового суспільства), коли якась її частина, будучи

⁶ Серед багатьох публікацій, які стосуються концепції сталих індивідуальних рис особистості, до найважливіших слід віднести такі: Wilsz J. Znaczenie nieksztalتوvalnych cech osobowości człowieka w procesie kształcenia przedzawodowego. – Częstochowa, 1996; Вільш І. Структура, зміст і функції сталих індивідуальних якостей учня у процесі допрофесійного навчання і виховання. – Київ, 1997; Вільш І. Сукупність сталих індивідуальних рис особистості як критерій обрання професії та функціональної ролі у її межах // Збірник наукових праць “Сучасна вища школа: психолого-педагогічний аспект” / За ред. Н. Ничкало. – Київ, 1999; Wilsz J. Psychologizowana wersja koncepcji stałych indywidualnych cech osobowości i jej wykorzystanie przy wyborze zawodu // Kształcenie zawodowe: pedagogika i psychologia / Red. T. Lewowickiego, J. Wilsz, I. Ziaziuna i N. Nyczkało. – Częstochowa; Kijów, 2001. – № III.

власністю, при передачі іншим людям означала втрату цієї частини.

Зміни, пов'язані з утворенням інформаційного суспільства, ставлять перед освітою завдання:

- вчити самостійно й активно здійснювати

Від чого залежить результат, одержаний у процесі реалізації цих завдань? З точки зору системних концепцій відповідь буде така: отримані конкретними учнями уміння самостійно й активно здійснювати пошук інформації та оперувати нею будуть залежати від їхніх сталих індивідуальних рис особистості у сфері інтелектуальних функцій, тому що ці риси визначаються властивостями людського мозку, який є “інструментом”, що дозволяє перетворювати й створювати нову інформацію. На практиці кожна людина має свої специфічні риси особистості у сфері інтелектуальних функцій (всі мають ті самі риси, але в різній кількості). З цієї причини найкращих результатів досягнуть ті учні, в яких велика перетворювальність і відтворювальність, а також наділени великом талантом у якісь сферах (чи сферах), якщо спрямований на них педагогічний вплив буде індивідуалізований, враховуючи ці риси.

Література

1. Вільш І. Проблеми реформування системи навчання з позицій структури функціональної управлінської системи // Матеріали Міжнародної конференції: “Концепція гуманізму в становленні та розвитку національної професійної освіти”. – Одеса, 1998.
2. Вільш І. *Сталі індивідуальні риси особистості як задатки здібностей* // Матеріали III з’їзду Товариства психологів України “Творча спадщина Г.С. Костюка та сучасна психологія”. – Київ, 2000.
3. Вільш І. Концепції сталих індивідуальних рис особистості як засіб удосконалення освіти // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – Вип. I. – Київ, 2001.
4. Вільш І. Выбор профессий на основе концепции устойчивых индивидуальных качеств личности // Профессиональное образование. – Москва, 2001. – № 1.
5. Analiza systemowa – podstawa i metodologia / Pod red. W. Findeisena. – Warszawa, 1985.
6. Banathy B.H. Projektowanie systemów edukacji. Podróże w przyszłość. – Wrocław, 1994.
7. von Bertalanffy L. Ogólna teoria systemów. Podstawy, rozwój, zastosowania. – Warszawa, 1984.
8. Kozielecki J. Psychotransgresjonizm. Nowy kierunek psychologii. – Warszawa, 2001.
9. Laszlo E. Systemowy obraz świata / Thüm. zang. U. Niklas. – Warszawa, 1978.
10. Mayor F. Przyszłość świata. – Warszawa, 2001.
11. Mazur M. Cybernetyczna teoria układów samodzielnych. – Warszawa, 1966.
12. de Rosnay J. Makroskop. Próba wizji globalnej. – Warszawa, 1982.
13. Pachociński R. Oświata XXI wieku. Kierunki przeobrażeń. – Warszawa, 1999.
14. Wilsz J. Mechanizmy samoregulacji w systemie kształcenia. – Częstochowa, 1996/97.
15. Wilsz J. Edukacja humanistyczna w świetle koncepcji stałych indywidualnych cech osobowości // Pedagogika jako kierunek studiów / Pod red. A. Gofron. – Częstochowa, 1998.
16. Wilsz J. Funkcjonalna struktura systemu sterującego jako podstawa działalności decyzyjnej przy projektowaniu nowego systemu edukacji // Wychowanie Techniczne / Pod red. K. Tubilewicz, J. Wilsz. – Częstochowa, 1999. – № 3.
17. Wilsz J. Przemiany edukacyjne z punktu widzenia podejścia systemowego i koncepcji stałych indywidualnych cech osobowości człowieka // Kształcenie zawodowe: pedagogika i psychologia / Pod red. T. Lewowickiego, J. Wilsz, I. Ziaziunia i N. Nyczkało. – Częstochowa; Kijów, 1999. – № I.
18. Wilsz J. Psychologizowana wersja koncepcji stałych indywidualnych cech osobowości i jej wykorzystanie przy wyborze zawodu // Kształcenie zawodowe: pedagogika i psychologia / Pod red. T. Lewowickiego, J. Wilsz, I. Ziaziunia i N. Nyczkało. – Częstochowa; Kijów, 2001. – № III.
19. Wilsz J. Mechanizmy zwiększające samosterowność człowieka w procesie edukacji ogólnotechnicznej // Nauki techniczne. Dydaktyka techniki / Pod. red. W. Furmanka, W. Walata. – Rzeszów, 2002.

Надійшла до редакції 27.11.2003 р.